

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΙΤΣΟΥ
Διευθυντοῦ Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας

ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑΣ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
• ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ •
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1971

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΙΤΣΟΥ
Διευθυντού Παιδαγωγικής 'Ακαδημίας

ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑΣ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
" ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ ,,
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1971

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὴν πρώτη ὥθηση γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ φαινομένου τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας εἶχαμε ἀπὸ μιὰ ἐπίσκεψή μας μὲ τοὺς σπουδαστὰς τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας σ' ἓνα δημοτικὸ σχολεῖο τῆς ἀγροτικῆς περιοχῆς τῶν Ἰωαννίνων. Ἐκεῖ, ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ, χρόνια ἀρκετά, μοχθοῦσε νὰ καταστήσῃ μὲ τὸ ἐσωσχολικὸ καὶ ἐξωσχολικὸ ἔργο του αὐτοδύναμους κι αὐτάρκεις στὴ ζωὴ τοὺς κατοίκους τοῦ τόπου, νὰ τοὺς συνδέσῃ μεταξὺ των μὲ ἀγνὴ καὶ ὀλόψυχη φιλότιτα καὶ νὰ τοὺς καλλιεργήσῃ τὴ συνείδηση τῆς βαθύτερης ἀνθρώπινης οὐσίας των. Τὰ χειροπιαστὰ ἀποτελέσματα τῶν παιδαγωγικῶν κι ἐκπολιτιστικῶν προσπαθειῶν του, οἱ ρυτίδες τοῦ μόχθου στὸ πρόσωπό του, ἡ ταπεινὴ του ἔκφραση καὶ ἡ αἰσιόδοξη, ἡ ἥρωική του, διάθεση ἀπεδείκνυαν τὴν ἀφοσίωσή του στὸ ἔργο τῆς παιδείας τῶν ἀνθρώπων τοῦ χωριοῦ.

Σ' αὐτὰ τὰ πρῶτα δεδομένα μας ἔχουν προστεθῆ ἀργότερα παρόμοια δεδομένα ἀπὸ τὸ παιδευτικὸ ἔργο δασκάλων καὶ καθηγητῶν στὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία Τριπόλεως, ὅπου ὑπηρετοῦμε, ἐπὶ τρία τώρα χρόνια, μὲ ἐπισημμένη εὐθύνη. Ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοί, πὺ βρῖσκουν τὸ βαθύτερο νόημα τῆς ζωῆς των στὸ διδακτικὸ τους λειτούργημα μέσα στὴ σχολικὴ τάξη, στὴν ἐνασχόλησή τους μὲ τὴν προετοιμασίαν τῶν παιδευτικῶν μέσων, στὴν ὀργάνωση γονίμων δραστηριοτήτων σχολικῆς ζωῆς, στὸν ἔλεγχο ἐργασιῶν τῶν τροφίμων τους καὶ στοιχείων τῆς μαθητικῆς ἀποδοτικότητος ἐργαζόμενοι, προχωρημένες νυκτερινὲς ὥρες, στὸ σπῖτι τους, λειτουργοί, τῶν ὁποίων ἡ ψυχὴ, σὲ κάθε στιγμή τοῦ εἰκοσιτετραώρου, συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα, ποθεῖ, σκέπτεται καὶ διεργάζεται κάποιο ἀγαθὸ γιὰ τοὺς μαθητὰς, τοὺς σπουδαστὰς καὶ τὸ σχολεῖο τους, δάσκαλοι καὶ καθηγηταί, πὺ ἀναζητοῦν ν' ἀνανεώνουν τὴν τέχνη τους καὶ τὰ ὄράματά τους καὶ ταυτίζουν τὴν προκοπὴ τοῦ ιδρύματός των μὲ τὴν προσωπικὴ τους ἀξιοπρέπεια καὶ εὐτυχία, αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι σοῦ ἐγείρουν τὸ διαφέρον νὰ παρακολουθήσῃ καὶ νὰ χαρῆς τὴ θαυμαστὴ ἀφοσίωσή τους στὴν παιδαγωγία.

Οἱ ἄμεσες ἐμπειρίες μας ἐπὶ τοῦ φαινομένου τούτου τῆς ἀφοσιώσεως στὸ ἔργο τῆς παιδείας δὲν ἀπετέλεσαν μόνον μιὰ πολύτιμη διδαχὴ γιὰ τοὺς σπουδαστὰς μας, τοὺς ὁποίους προωρίζαμε γιὰ ἓνα παρόμοιο ἔργο, ἀλλὰ ὑπῆρξαν καὶ γιὰ μᾶς τὰ ἄμεσα δεδομένα καὶ τὰ πρῶτα κεντρίσματα, πὺ μᾶς ὥθησαν καὶ μᾶς ἐβοήθησαν στὴν ἀνάλυση τοῦ φαινομένου αὐτοῦ, ὅπως παρουσιάζεται σ' ὠρισμένους μεγάλους φορεῖς του.

Τὸ φαινόμενο τῆς ἀφοσιώσεως στὴν παιδεία ἀνήκει στὸν τομέα τῆς ψυχικῆς πραγματικότητος καὶ δὲν ἔχει ἐρμηνευθῆ ὡς φαινόμενο, πὺ ὑφίσταται, καί, κατὰ συνέπεια, ὅπως μπορεῖ νὰ συναντηθῆ σὲ πολλοὺς φορεῖς του, γιὰ νὰ ἐξαχθοῦν τὰ κύρια γνωρίσματά του.

Ἐχομε, βέβαια, στοχασμοὺς παιδαγωγῶν γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα ἀφοσιώσεως στὴν παιδεία, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν προσωπικὲς συλλήψεις ἢ θεωρητικὸς δογματισμοὺς καὶ παραινήσεις καὶ συνθέτουν μιὰ ἰδεατὴ εἰκόνα τῆς προσωπικότητος τοῦ παιδαγωγοῦ. Ὅλα, ὅμως, αὐτὰ δὲν ἀναφέρονται στὴ συγκεκριμένη ζωὴ καὶ στὴ δράση παιδαγωγῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν ἱστορικὰ καὶ

για τους οποίους γίνεται παραδεκτό, κατά γενικό τρόπο, ότι ήσαν άφωσιωμένοι στην παιδεία.

Έχομε, επίσης, μονογραφίες, που αναφέρονται σε μεγάλους παιδαγωγούς, με περιγραφές των σταθμών της βιοτικής των πορείας και ανάλογες αξιολογήσεις του έργου των. Δεν έχομε, όμως, ούτε τη συστηματική διερεύνηση του φαινομένου της άφωσιώσεως στην παιδεία για έναν, έστω, παιδαγωγό, ούτε ακόμη μια ειδική μελέτη, που ν' αναφέρεται στο φαινόμενο αυτό και να περιλαμβάνη ψυχολογικές αναλύσεις, συγκρίσεις δεδομένων από τη ζωή πολλών παιδαγωγών, κοινά ψυχολογικά στοιχεία στους φορείς του και ανάλογα συμπεράσματα και χαρακτηρισμούς για τη φύση του.

Κατά την έρευνητική μας εργασία, έχουν αναζητηθῆ, μεταξύ μεγάλων παιδαγωγών, εκείνοι, που θα μπορούσαν να χαρακτηρισθῶν ως φορείς αυτού του φαινομένου, και κατόπιν έγινε η συγκριτική μελέτη των δεδομένων του έργου και της ζωής των. Έτσι, καταλήξαμε και παρατηρήσαμε συστηματικά το φαινόμενο τουτο στη ζωή και στο έργο του Έλληνα Σωκράτη, του Έλβετου Πεσταλότσι (Pestalozzi) και του Γερμανού Κερσενστάινερ (Kerschensteiner). Με τις σχετικές συγκρίσεις και την αποκάλυψη ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, βρεθήκαμε μπροστά σε δεδομένα, τα όποια μᾶς ώδήγησαν να χαρακτηρίσωμε το φαινόμενο της άφωσιώσεως στην παιδεία ως πάθος παιδαγωγίας.

Η έρευνα μᾶς έφερε στη θεώρηση του παιδευτικού ενεργήματος αυτών των τριών παιδαγωγών και στη διαπίστωση μιᾶς πρωτοτυπίας του, που συνίσταται στην ενέργεια μιᾶς κοινῆς προχωρητικῆς πορείας παιδαγωγού και μαθητών, η οποία τελείται με βάση δύο χάρτες, τὸν χάρτη των ιδανικῶν ὀρίων του τελείου ανθρώπου και τὸν χάρτη των δεδομένων από τη φύση της ὄντοτητας και τις συνθηκες ζωῆς των παιδαγωγουμένων. Με ειδική διατομή κατόπιν έχει αποκαλυφθῆ η ιδιάζουσα ψυχική δομή στους τρεις φορείς του πάθους της παιδαγωγίας, την οποία συνθέτουν η έντονη διάθεσή τους για την παρουσία της υπάρξεως των, η φιλότητά τους πρὸς τὸν συνάνθρωπο, η σύζευξη της ψυχῆς των με τις ψυχές των μαθητών τους και η ήρωική τους διάθεση.

Από τα δεδομένα της μελέτης αυτής εξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ πάθος της παιδαγωγίας είναι η έντονη βίωση του ἀνθρώπινου στοιχείου από τὸν φορέα του και η ζωηρὴ ἐπιθυμία να ἐκκολαφθῆ, να καρποφορήσει και να διαιώνίζεται αὐτὸ τὸ στοιχείο σ' ὄλους τὸς ἀνθρώπους.

Με βάση αὐτὰ τὰ συμπεράσματα, διατυπώνονται, κατά προέκταση, σκέψεις για τὸ συγκεκριμένο περιεχόμενο των ἐπιδιώξεων του πάθους της παιδαγωγίας για τὴν ἐποχή μας και τὴ χώρα μας και προσδιορίζεται τὸ αἴτημα της ἱκανοποιήσεως των δικαιωμάτων για τὴ ζωή και τὴν μόρφωση του ἐξελισσομένου ἀνθρώπου με τὴν ἐπιστημονική πλέον ἀντιμετώπιση των σχετικῶν ἐκπαιδευτικῶν προβλημάτων.

Η ἐκπαίδευσις παιδιῶν, ἐφήβων και ὠρίμων είναι πάντοτε δύσκολο ἔργο. Σ' ἐποχή, ὅμως, ὅπως η ἰδική μας, που χαρακτηρίζεται από τὴν πληθυσμιακή ἔκρηξη, τὴν πρωτοφανῆ τεχνολογική ἀνάπτυξη και τὴ νέα κοινωνική και οἰκονομική διάρθρωση, τὸ ἔργο της ἐκπαιδεύσεως ἀποβαίνει δυσχερέστατο. Γι' αὐτό, ἐὰν πάντοτε χρειάζονται οἱ ἀφωσιωμένοι στην παιδεία ἐκπαιδευτικοί, σήμερα η ἀνάγκη αὐτὴ είναι πὸ ἐπιτακτική. Τὰ στοιχεία, που πρέπει να ζητοῦμε στην προσωπικότητα των ἀφωσιωμένων στην παιδεία ἐκπαιδευτικῶν, ἀποδεικνύονται, με τὴ μελέτη μας αὐτή, ὑπαρκτὰ στα μέτρα των ἀνθρώπων, ὁπότε, με τις αναλύσεις μας, προσφέρονται ἀσφαλῆ κίνητρα για τὴν

ανάδειξη φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας στὴν ὑλόφρονα ἐποχὴ μας.

Ἐκτός, ὅμως, ἀπὸ τὶς ἀνάλογες ὑποκινήσεις καὶ τοὺς παραδειγματισμούς, στὶς νέες γενεὲς τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, παρέχεται μὲ τὰ στοιχεῖα, ποὺ ἀποκαλύπτονται στὸ πάθος δημιουργίας, τὸ ὁποῖο διακατεῖχε τὸν Σωκράτη, τὸν Πεσταλότσι καὶ τὸν Κερσενστάϊνερ, ἓνα μέτρο ἀξιολογήσεως κάθε παιδαγωγικῆς προσπάθειας καὶ μιὰ δυνατότητα νὰ τοποθετήσῃ κάθε ἐκπαιδευτικὸς τὸν ἑαυτό του ἔναντι μεγάλων φορέων πάθους παιδαγωγίας, ποὺ ἐμόχθησαν σὲ δύσκολους καιρούς.

Ἔτσι, καθὼς παραδίδεται στὴ δημοσιότητα ἡ μελέτη αὐτή, τρέφεται ἡ ἐλπίδα ὅτι οἱ ἀναγνῶσται ἐκπαιδευτικοὶ θὰ ἔχουν κάποια στοιχεῖα, γιὰ νὰ θερμανθοῦν στὸν μόχθο τους καὶ στοὺς ὀραματισμούς των ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολία τοῦ ἔργου μεγάλων παιδαγωγῶν, καὶ οἱ ἀναγνῶσται γονεῖς καὶ πολῖται θὰ ἔχουν δεδομένα, γιὰ νὰ ἐκτιμοῦν τὴν προσφορὰ τῶν δασκάλων καὶ καθηγητῶν καὶ νὰ συνεργάζωνται μαζί τους γιὰ τὴν ἀνθρωποποίηση τῶν ἐξελισσομένων ἀνθρώπων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΨΝ

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΘΟΥΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑΣ

1. Περιεχόμενον καὶ σκοπὸς τῆς ἐρευνητικῆς ἐργασίας. 2. Βιογραφικὰ δεδομένα: Σωκράτης, Πεσταλότσι, Κερσενστάϊνερ. 3. Πορίσματα: Ἡ εἰσαγωγικὴ ἔννοια καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦ πάθους τῆς Παιδαγωγίας. 4. Βιβλιογραφία.

1. Περιεχόμενον καὶ σκοπὸς τῆς ἐρευνητικῆς ἐργασίας.

Ἡ ἀποκάλυψη τῶν χαρακτηριστικῶν στοιχείων, ποὺ συνθέτουν τὸ πάθος τῆς παιδαγωγίας, πρέπει νὰ βασισθῇ κατ' ἀρχὴν στὰ πορίσματα ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση μεγάλων φορέων αὐτοῦ τοῦ πάθους.

Γι' αὐτὸ θὰ προτάξωμὲ τὰ δεδομένα ἀπὸ τὸ βίον ὠρισμένων παιδαγωγῶν, ποὺ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας καὶ θὰ ἐπιχειρήσωμὲ κατὰ τὴν ἔκθεσίν τους τὴ χρῆσιμη γιὰ τὸ σκοπὸ μας διατομὴ τῆς ζωῆς των, ὥστε νὰ φθάσωμὲ κατόπιν μ' αὐτὴ τὴν πρώτη ἀνίχνευση στὰ συμπεράσματα ἐκεῖνα, ποὺ θὰ μᾶς διαφωτίσουν γιὰ τὴν γενικὴ, εἰσαγωγικὴ, ἔννοια καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ τοῦ πάθους. Σὲ ἐπόμενα κεφάλαια θὰ ἀκολουθήσωμὲ ἀναλύσεις τοῦ παιδευτικοῦ ἐνεργήματος, ὅπως ἐξωτερικὰ συλλαμβάνεται, καὶ τοῦ φαινομένου τῆς ἀγωγῆς, ὅπως βιοῦται ἐσωτερικὰ ἀπὸ τοὺς φορεῖς του, γιὰ νὰ συμπληρωθοῦν ἔτσι τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας.

Τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα, ποὺ ἐκθέτομὲ στὸ κεφάλαιο τοῦτο, βρίσκονται, ἀσφαλῶς, σὲ εἰδικὲς βιογραφικὲς μελέτες ἀπὸ ἐκλεκτοὺς συγγραφεῖς καὶ εὐλογα θὰ διετύπωνε κανεὶς τὴ γνώμη, ὅτι δὲν προσθέτομὲ ἐμεῖς κάποια νέα στοιχεῖα. Σκοπὸς μας ἐδῶ δὲν εἶναι νὰ ξεδιπλώσωμὲ ὅλες τὶς πτυχὲς τῆς ζωῆς ὠρισμένων μεγάλων παιδαγωγῶν, ἀλλὰ ν' ἀναλύσωμὲ ἓνα κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς παιδαγωγικῆς των προσωπικότητος, τὴν ἀφοσίωσίν τους στὴν παιδεία, τὴ φύση τοῦ πάθους, ποὺ κυριαρχοῦσε στὴ ζωὴ τους.

Ἔτσι, εἶναι πολὺ ἀπαραίτητο νὰ ἐκτεθοῦν ἐδῶ χρονογραφικὰ τὰ βιογραφικὰ τους δεδομένα. Τὸ νέο στοιχεῖον, ποὺ προσθέτομὲ ἐμεῖς, εἶναι ἡ ἰδιαιτέρη διατομὴ μας σ' αὐτά, ἡ εἰδικὴ σκοπιὰ θεωρήσεώς των καὶ οἱ ἀφορμὲς,

πὸ βρίσκομε, γιὰ τὴν ἐξαγωγή νέων συμπερασμάτων γιὰ τὸ ἔργο τους καὶ γιὰ ἀνάλογες προεκτάσεις ἰδικῶν μας στοχασμῶν.

Ἡ ἐκλογή τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν παιδαγωγῶν, τοὺς ὁποίους θεωρήσαμε φορεῖς τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας, στηρίχθηκε στὰ ἑξῆς κριτήρια: Ἡ ἀφοσίωση στὴν παιδεία πρέπει νὰ ἐκδηλώνεται ὄχι μόνον μὲ στοχασμοὺς γιὰ τὴν τελειοποίηση τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε μόνον μὲ τὴ συγκέντρωση ἐπιστημονικῶν δεδομένων γιὰ τὴ φύση τῆς ἀνθρώπινης ὄντοτης, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀπαραίτητη εὐεργετική, συγκεκριμένη, πράξη καὶ κυρίως μ' αὐτή, γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ παιδαγωγία πρέπει νὰ θεωρηθῆ κυρίως πράξη, ἡ ὁποία εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ φωτίζεται ἀπὸ τὴ θεωρία, ἀλλὰ παραμένει πάντοτε πράξη εὐεργετικὴ πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ μάλιστα πράξη, πὸ ἐκτελεῖται ἀπὸ τὸν παιδαγωγό, ὡς τὴν ὥρα τοῦ θανάτου του, ὥστε κί' αὐτὸς ὁ θάνατός του νὰ εἶναι μία πράξη διδάσκουσα, μιὰ παιδαγωγία.

Γι' αὐτὸ ἀποκλείσαμε ἀπὸ τὴν ομάδα τῶν φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας μεγάλους ἴσως στοχαστὰς ἐπὶ τοῦ φαινομένου τῆς Παιδείας, ὅπως καὶ ἀφωσιωμένους στὴν καθαρὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ψυχοπαιδαγωγούς. Ἐπίσης ἔχουν ἀποκλεισθῆ καὶ ἐκεῖνοι, στὸ ἔργο καὶ τοὺς στοχασμοὺς τῶν ὁποίων ἔχει διαπιστωθῆ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους ἱστορικοὺς τῆς Παιδείας καὶ μὲ τίς σημερινὲς ἀξιολογικὲς κρίσεις σαφῆς ἀπόκλιση πρὸς τὴ διάπλαση μονομερῶν τύπων ἀνθρώπων ἢ τὴν ἐξυπηρέτηση ὠρισμένων μόνον ἀναγκῶν τῆς ἀνθρώπινης ὄντοτης.

Ἔτσι, μὲ τὰ κριτήρια αὐτά, σταθήκαμε ἰδιαίτερα στὶς μεγάλες μορφές τοῦ Σωκράτη, τοῦ Pestalozzi καὶ τοῦ Kerschensteiner. Ἴσως ἡ θέση καθενὸς ἀπ' αὐτοὺς νὰ εἶναι διαφορετικὴ στὴν ἀξιολογικὴ κλίμακα τῶν μεγάλων φορέων τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας (8, σελ. 13—20)¹. Ἀπὸ τὸ βίο τους ὅμως καὶ ἀπὸ τὰ γραπτά τους θὰ διαφανῆ ὅτι, ἂν δὲν εὐεργέτησαν ἰσάξια τὸν ἄνθρωπο, εἶχαν τὴν ἴδια ἐσωτερικὴ ὁρμὴ καὶ τὴν ἴδια ψυχικὴ ποιότητα. Καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα στοιχεῖα εἶναι ἐκεῖνα, πὸ κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρουν. Μᾶς ἐνδιαφέρει, ὅμως, ἀκόμη νὰ ἔχωμε ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν ἐποχῶν καὶ τῶν τόπων, ἐφ' ὅσον οἱ δυνατότητές μας γιὰ τὴν εὕρεση στοιχείων μᾶς τὸ ἐπιτρέπουν.

Γιὰ νὰ ξεπεράσωμε τὴ μεγάλη δυσκολία τῆς ἐκλογῆς ἀντιπροσωπευτικῶν μορφῶν στὴ «χώρα τῶν Ὁμοίων», ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Β. Οὐγκώ, ἦταν ἀνάγκη νὰ μελετήσωμε τοὺς Μεγάλους Παιδαγωγοὺς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα, ὅλων τῶν χωρῶν, ν' ἀναζητήσωμε δεδομένα μὲ βάση τὰ ἀνωτέρω κριτήριά μας καὶ ν' ἀξιολογήσωμε τὴ συγκεκριμένη, τὴ χειροπιαστή, εὐεργετικὴ προσφορά τους σὲ σύγχρονους καὶ μεταγενέστερους.

Ἔτσι, καταλήξαμε καὶ δεχθήκαμε, ὅτι αὐτοὶ οἱ τρεῖς παιδαγωγοί, μὲ τὴ ζωὴ τους, τὸ παιδευτικὸ τους ἐνέργημα καὶ τὰ ἐσωτερικά τους βιώματα κατὰ τὴ διενέργεια τῆς ἀγωγῆς, θὰ μᾶς ἔδιναν τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ πάθους τῆς παιδαγωγίας. Κί' ἀρχίζομε, στὸ κεφάλαιο αὐτό, μὲ τὴν χρονογραφικὴ ἐκθεση τῶν κυριωτέρων βιογραφικῶν τους στοιχείων καὶ τὴν ἐξαγωγή ἀναλόγων συμπερασμάτων.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

I. Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ (470 - 399)

Ἄ Σωκράτης², τὸ παιδὶ ἐνὸς γλύπτη, τοῦ Σωφρονίσκου, καὶ μιᾶς μαί-

1. Ἡ βιβλιογραφία καταχωρίζεται στὸ τέλος κάθε κεφαλαίου.

2. α) Ξενοφ. Ἄπομν. (ἀκριβέστερη ἢ συνέχεια τῶν σκέψεων τοῦ Σωκράτη στὰ

ας, τῆς Φαιναρέτης, ἀκολουθεῖ στὰ νεανικά του χρόνια τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γλύπτη, κοντὰ στὸν πατέρα του. Ἀποκτᾶ ἔτσι τὶς πρῶτες ἐμπειρίες ἀπὸ τοὺς ἐργαζόμενους ἀνθρώπους καὶ γνωρίζει τὰ προβλήματα μιᾶς τέχνης, ποὺ προσδίνει ἀνθρώπινη μορφή στὸν ὀγκόλιθο, τὴν ὑλικὴ ἔκφραση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Πυρῶνεται μὲ τὴ φλόγα τοῦ μεγάλου θρύλου τῆς Πολιτείας τῶν Ἀθηνῶν γιὰ τοὺς πολέμους τῆς μὲ τοὺς Πέρσας καὶ τρέφεται μὲ τὶς δοξασίες τῶν δογματικῶν φιλοσόφων (Ἴωνες, Ἐλεατικὴ Σχολή), τῶν στοχαστῶν μὲ τὸ κριτικὸ πνεῦμα (Γοργίας, Πρωταγόρας) καὶ τῶν μεγάλων ποιητῶν (Ὅμηρος, Ἡσίοδος, Πίνδαρος). Αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν ἀντιθέτων καὶ ποικίλων ἀπαντήσεων σὲ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου ἐγείρει τὸ διαφέρον του γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς ἀλήθειας.

Ἡ παιδεία τῆς ἐποχῆς του ἐνεργεῖται, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ εἰδικοὺς τῆς γνώσεως, τοὺς σοφιστὰς. Ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι ἐπιδιώκουν τὴν πολυτεχνικὴ μὀρφωση (Ἰππίας ὁ Ἡλεῖος), ἄλλοι τὴν τεχνικὴ τοῦ λόγου (Γοργίας ἀπὸ τὸ Λεόντιο) καὶ ἄλλοι τὴ διάπλαση τοῦ καλοῦ πολίτη, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἀγαθοῦ (Πρωταγόρας)³. Ἡ τρίτη μορφή παιδείας, ἀντιμετώπιζε τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς μὲ τὴν πλατύτερη κι' ἀνώτερη ἄποψή της καὶ ἐνδιέφερε μιὰ ἐπείγουσα κοινωνικὴ ἀνάγκη: ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ κατάσταση, στὴν ὁποία ἡ παράδοση εἶχε σαλευθῆ, ἡ κοινὴ συνείδηση ἦταν ἀνήσυχη καὶ ἡ ἀγωγή εἶχε πάψει νὰ τελεῖται αὐθόρμητα, ὅποτε ἡ ἴδια εἶχε ἀποβῆ ἓνα σοβαρὸ πρόβλημα ἀναφερόμενο στὴν ἔννοια καὶ στὸν τρόπο μορφώσεως ἀνθρώπων τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἐτράβηξε τὸν Σωκράτη καὶ ἄρχισε νὰ τὸ διερευνᾷ στὶς συζητήσεις μὲ τοὺς συμπολίτας του. Αὐτὴ ἡ κοινὴ διερεύνηση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος, εἶναι ἡ παιδαγωγία του.

Τόπος τῆς παιδαγωγίας του ἦταν ἡ ἀγορά, τὰ γυμναστήρια, οἱ πλατεῖες στὶς ὥρες ποὺ συγκεντρωνόταν ὁ λαός, τὰ μικρομάγαζα μὲ τὶς φιλικὲς συντροφιές, τὰ ἐργαστήρια, οἱ στοές, ἡ σκιὰ τῶν δένδρων κοντὰ στὰ ἱερὰ καὶ στοὺς βωμοὺς. Συζητεῖ, μὲ γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους, μὲ νέους καὶ ὠρῖμους, μὲ δημόσιους ἄνδρες καὶ ἀπλοῦς πολῖτες καὶ τεχνῖτες, γιὰ τὴν ἀνδρεία (Λάχης), γιὰ τὴν φιλία (Λῦσις), γιὰ τὴν ἐγκράτεια (Χαρμίδης), γιὰ τὴν ὀσιότητα (Εὐθύφρων), γιὰ τὴν ἀρετὴ (Μένων), γιὰ τὸν ἔρωτα ὡς «τόκον ἐν ψυχῇ» (Συμπόσιον), γιὰ τὴν ἐπιστήμη (Θεαίτητος), γιὰ τὴν δικαιοσύνη, τὴν ρητορικὴ καὶ τὴν ἀλήθεια (Πρωταγόρας, Γοργίας, Ἰππίας), γιὰ τὰ φαινόμενα τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ (Ξενοφ. Ἀπομνημ.), γιὰ τὴν πειθαρχία στοὺς Νόμους καὶ γιὰ τὸ «εὖ ζῆν» (Κρίτων), γιὰ τὰ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα (Ξενοφ. Οἶκον.). Ἡ κοινὴ λοιπὸν διερεύνηση διενεργεῖται ἐπὶ ἠθικῶν, κοινωνικῶν, ψυχολογικῶν, αἰσθητικῶν, μεταφυσικῶν καὶ οἰκονομικῶν ζητημάτων μὲ ἀνθρώπους διαφόρων ἡλικιῶν καὶ καταστάσεων. Ὁ Σωκράτης ἐπιλαμβάνεται θεμάτων τοῦ συνόλου τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου.

κεῖμενα τοῦ Ξενοφῶντος), β) Οἱ διάλογοι τοῦ Πλάτωνος (οἱ καλύτερες πηγές γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ μορφή καὶ τὸν ψυχικὸ δυναμισμό τοῦ Σωκράτη, ἴσως ἐνὸς ἐξιδανικευμένου ἀπὸ τὸν Πλάτωνα Σωκράτη), γ) Μελέτη ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ Σωκράτη (5 - σελ. 69—70, 9 - σελ. 9—39, 11—12 σελ. 1—27, 14—21).

3. Οἱ μορφές αὐτὲς ἀγωγῆς πηγάζουν ἀπὸ κοινωνικὲς ἀνάγκες καὶ ἀνταποκρίνονται στὴν ἀπαίτηση μιᾶς γενικῆς μορφώσεως γιὰ τὸν μαθητευόμενο τῶν τεχνῶν ἢ προπαρασκευῆς γιὰ τὴ σταδιοδρομία τῶν πολιτικῶν (8 - σελ. 24—49).